

УДК 373.5.035:316.46

DOI: 10.32342/2522-4115-2023-2-26-14

О.О. ЛАВРЕНТЬЄВА,

*доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри
інноваційних технологій з педагогіки, психології та соціальної роботи,
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)*

О.П. КРУПСЬКИЙ,

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу та міжнародного менеджменту,
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У статті розкрито актуальну проблему формування лідерських якостей учнівської молоді, виховання потенційних лідерів, які швидко й цілеспрямовано можуть влитися в соціум, оперативно вирішувати суспільні та виробничі проблеми, керувати групами та інноваційними проектами. Акцентовано на актуальності проблеми моделювання розвитку молодіжного лідерства та вивчення і адаптації вітчизняного й міжнародного досвіду, оскільки переважна більшість з існуючих концептуальних підходів торкається лідерства дорослих, сформованих фахівців, сфери бізнесу.

Розглянуто сучасні теорії, що лежать в основі дослідження феномену молодіжного лідерства, – теорія рис і теорія великих людей, теорії резонансного, проактивного, емоційного, харизматичного, демократичного, трансформаційного, ситуативного, лідерства, що ґрунтується на участі тощо. З'ясовано, що всі існуючі програми розвитку ефективного лідера виходять з єдиної гуманістичної концепції про те, що лідер – це передусім особистість, яка, керуючись насамперед вищими духовними потребами, прагне до самореалізації. Наголошено, що лідерські якості охоплюють як індивідуально-психологічні риси особистості, так і ті, що зумовлюють продуктивні стосунки, які виникають у процесі групової взаємодії.

Розкрито ряд психологічних, педагогічних та комплексних моделей формування лідерських якостей учнівської молоді, розроблених в Україні та за кордоном. Моделі, наведені в статті, ґрунтуються на авторських концепціях, які водночас мають спільні риси в організації цілеспрямованого навчання та самонавчання учнів / студентів з метою розвитку в них так званих м'яких навичок (soft skills), формування лідерської позиції, лідерської компетентності, лідерської поведінки й досвіду командної роботи. Охарактеризовано особливості навчальних дисциплін, аудиторної і позааудиторної роботи, учнівського самоврядування й суспільно активної громадської діяльності у становленні лідерських якостей учнівської молоді на рівні закладу освіти. Наведено приклади розвитку молодіжного лідерства організаціями регіонального, всеукраїнського й міжнародного рівнів.

Зроблено висновок про те, що кожна з проаналізованих моделей розвитку лідерських якостей надає студентам цінні можливості для розвитку лідерських навичок і застосування їх у реальному світі, підвищуючи їхній особистісний та професійний розвиток.

Ключові слова: *лідерство, лідерські якості, лідерські навички, лідерська компетентність, учнівська молодь, моделі формування лідерських навичок.*

Постановка проблеми. До найбільш затребуваних та професійно значущих характеристик особистості сучасного глобалізованого суспільства належить лідерство, яке розглядається сьогодні як сукупність якостей, що відбивають ступінь цілеспрямованої активності суб'єкта, який перетворює дійсність та самого себе

[J.E. Grigoriopoulos, 2020]. У контексті сучасної освітньої ситуації лідерство несе в собі велике змістове навантаження. Передусім це бажана якість, володіння якою є нагальним як для продовження освіти, так і для успішної кар'єри, оскільки сформоване лідерство є запорукою ефективної соціальної і професійної адаптації. Не менш важливим є розгляд внеску закладів освіти в суспільний розвиток через виховання ефективних лідерів. І тому сучасне суспільство пред'являє особливі вимоги до становлення особистості та до тих умов, що створюються в освітніх інституціях із цією метою. Тож сьогодні особливо гостро постає проблема пошуку ефективних методів формування лідерських якостей соціально активної молоді, виховання потенційних лідерів, які швидко й цілеспрямовано можуть влитися в соціум, сформованих особистостей, здатних оперативнo й інноваційно вирішувати суспільні та виробничі проблеми.

Для успішного педагогічного забезпечення розвитку лідерського потенціалу особистості необхідно звернути увагу на те, що в епоху глобалізації, коли людина перебуває в складних взаємостосунках як реальних, так і віртуальних, розуміння сутності лідерства дещо змінюється [A. Nerubasska, K. Palshkov, B. Maksymchuk, 2020]. Хоча існує багато моделей лідерства та розвитку лідерських якостей, вони переважно адресовані дорослим, фахівцям сфери бізнесу, а не учнівській молоді. Окрім цього, значна питома вага таких моделей зосереджена на формуванні лідерської компетентності, тобто здатності демонструвати лідерську поведінку, а не на розвитку лідерських якостей – рис, які вможливають становлення лідера.

Для підготовки фахівця й повноцінного члена громадянського суспільства, що відповідає потребам сучасного ринку праці, необхідна орієнтація на формування особистісних якостей учнівської молоді як значущого складника їх професійної компетентності. Водночас безперервна технологічна та соціокультурна динаміка сучасного життя зумовлює зміни як у структурі цієї компетентності, так і в баченні місії та ролі лідера. Відтак формування лідерських якостей учнівської молоді має забезпечуватися спеціально розробленими психолого-педагогічними системами, дослідження яких є досить актуальною проблемою.

Аналіз останніх публікацій. Попри існування безлічі концепцій лідерства та моделей лідерських якостей, у сучасному науковому дискурсі поняття «лідер» позначає особистість, за якою решта членів групи визнає право брати на себе найбільш відповідальні рішення, що торкаються їх інтересів, та визначати напрям і характер діяльності всієї групи згідно з комплексом певних колективних цінностей [Л.М. Сергеева, В.П. Кондратьєва, М.Я. Хромей, 2015].

У першоджерелах трапляються дві полярні точки зору щодо феномену лідерства. Переважна більшість дослідників цієї проблеми стверджує, що лідерських знань, ставленню, цінностей та поведінки можна навчити за допомогою добре розроблених програм лідерства [Л.Ф. Кожушко, О.В. Пахаренко, 2021]. Інакше кажучи, маючи відповідні можливості, будь-яка пересічна людина здатна розвинути в собі ті чи ті лідерські якості, тим більше, що існує розмаїття шляхів і чимало сфер їх прикладання. Ця точка зору суперечить думці про те, що задатки до лідерства є вродженими і для кожної людини існує свій визначений максимальний лідерський потенціал. Однією з найвідоміших і найбільш зрозумілих теорій, що з легкістю підтверджує цю думку, – це «теорія великих людей». Її прихильники трапляються серед істориків, політологів, психологів та соціологів. Теорія великих людей (Great Person Theory) стверджує, що людина, яка має певний набір особистісних рис, буде сильним лідером незалежно від характеру ситуації, в якій вона перебуває. Абсолютним втіленням теорії великих людей є поняття харизматичного лідера, перед яким схиляються всі оточуючі (з грецьк. *charizma* – «дар, благодать божа, милість богів») [Р. Бояціс, Д. Гоулман, Е. Маккі, 2019].

Не заперечуючи ці теорії, акцентуємо на змінах, що сталися в концепціях лідерства наприкінці минулого століття у зв'язку з переходом до постіндустріального суспільства проектно-технологічного типу. Нові соціально-економічні умови висунули нові завдання й породили нові виклики, змістивши фокус у розгляді цього феномену. Отримані можливості вивчати лідерство на вибірках з великим обсягом, у всіх сферах життя людини (професійній, особистісній, суспільній), порівнювати різні соціальні групи, національні спільноти та цілісні країни й континенти дозволи виявити певні закономірності й сформувати нові моделі лідерської поведінки.

Виявилось, що ознаки лідерства можна знайти в будь-якій групі, яка організовується для виконання суспільно важливого завдання. Лідерські стосунки стають особливо помітними, коли групі необхідно вирішувати питання розподілу різноманітних ресурсів, які можуть охоплювати матеріальні, фінансові, продовольчі та інформаційні ресурси, включаючи і репродуктивні. Цей широкий погляд на лідерство обіймає різні аспекти соціального життя, такі як політика, економіка, культура, наука, і торкається як мікро-, так і макрорівнів взаємодії людей, від малих груп до управління державою та міжнародних відносин. Лідерство набуває особливої значущості в контексті мобілізації зусиль спільнот, груп чи організацій для захисту інтересів [U.H. Onopue, 2023], подолання криз [P. Зварич, Т. Тиш, 2020], реалізації складних соціальних реформ [W. Strielkowski, V. Volchik et al., 2020], організаційних змін [J. Peng, M. Li, Z. Wang, Y. Lin, 2021], в управлінні талантами [F.O. Edeh, N.M. Zayed et al, 2022] та прийнятті рішень [A. Krupskyy, 2014]. Проте в усіх випадках простежується одна закономірність: особа, яка виокремлюється як лідер, і стиль її лідерства відображають обставини її лідерського становлення, сутність групи, якою вона керує, а також особистісні риси не лише самого лідера, але і його послідовників.

В останні роки дискусії навколо лідерства серед учнівської молоді були в центрі досліджень, оскільки багато хто з науковців та суспільних діячів починає вбачати важливість участі молоді в управлінні та розвитку громади, що особливо яскраво виявилось у епоху політичних перетворень в Україні та загострилося під час війни [В. Ковальчук, Т. Єрмак, 2023; Center for Leadership, 2023]. У міру того, як світ розвивається, з'являється більше можливостей і ресурсів для розвитку молодіжного лідерства у форматі традиційних і сучасних платформ, які допомагають їм отримати доступ до програм підготовки й розвитку лідерства по всьому світу [A.J. Shayery, N.M. Zayed, 2022]. Це надає поштовх до розробки розмаїття моделей формування лідерських якостей учнівської молоді, що ґрунтуються на певних концептуальних ідеях.

Метою статті є огляд концептуальних ідей і теорії, що покладені в основу моделей формування лідерських якостей учнівської молоді; виявлення системи роботи з виховання лідерів у закладах освіти різних рівнів.

Виклад основного матеріалу. Із того часу як існує наша цивілізація багато вчених, політиків, управлінців усіх рівнів (від вождів, імператорів і аж до президентів) намагалися збагнути таємницю лідерства. Проте, на жаль, навіть віддаючи належне ґрунтовному дослідженню Р. Стогділла середини минулого століття щодо взаємозв'язків між фізіологічними, демографічними, особистісними, інтелектуальними, мотиваційно-потребнісними й соціальними характеристиками людини та її лідерською ефективністю, статистично значущих кореляцій, які б вказали на чіткий перелік рис лідера, отримати не вдалося [R.M. Stogdill, 1948].

У 1990-х роках було досягнуто певного прогресу в дослідженні лідерства. С. Кіркпатрік та Е. Локк, проаналізувавши значний обсяг даних з цієї теми, дійшли висновку про те, що певні особливості характеру, разом з іншими факторами, сприяють успіху лідерів у бізнесі [S.A. Kirkpatrick, E.A. Locke, 1991]. А Дж.Е. Адер разом із групою дослідників, зібравши список із 1700 лексем для рис особистості та проаналізувавши отримані дані опитувань, виявили перелік характеристик, притаманних лідерам. З'ясувалося, що ефективні лідери мають вищі показники за середньостатистичну особу в таких якостях, як відповідальність, екстраверсія, домінування, активність, гнучкість, інтелект, новаторство та емоційна стабільність. Після тривалих наукових досліджень, експерти визначили п'ять ключових груп особистісних характеристик, що значно впливають на лідерську ефективність, які дістали назви «п'ять головних факторів особистості». Ці групи включають особистісні риси, які можуть бути використані для оцінки вияву лідерства та охоплюють екстраверсію, чутливість, добросовісність, емоційну стабільність та відкритість до нового досвіду. Зауважимо, що ідеї Дж.Е. Адера були покладені в основу створення цілісної системи з розвитку лідерських якостей, доступної для всіх охочих через спеціалізований вебсайт [Adair Leadership Centre, 2023].

Незаперечним є факт того, що в лідерстві важлива роль належить психологічним особливостям людини, зокрема її емоційно-вольовим якостям [О.П. Крупський, К.С. Кіба, 2012; S.A. Haslam, S.D. Reicher, M.J. Platow, 2020], але функціонування лідерства зумовлене не тільки ними. Лідерство – це явище, притаманне груповій діяльності, є виявом стосунків, які

виникають у процесі групової взаємодії. Ґрунтуючись на цих важливих висновках, створено чимало ефективних моделей формування лідерських якостей учнівської молоді. Незважаючи на те, що кожна з них спирається на власні концепції, їх умовно можна об'єднати в такі три групи: 1) психологічні моделі, спрямовані на формування особистості лідера, його поведінки, засвоєння методів впливу на послідовників та основ організації групової роботи; 2) педагогічні моделі, які демонструють формування лідерських якостей, починаючи з дитинства і використовують арсенал педагогічних методів, форм і технологій; 3) комплексні моделі, що намагаються поєднати різні підходи [R. Gurevich, L. Brovchak, I. Kholkovska, 2019].

Наприклад, Ю. Ванг і Б. Ванг провели мета-аналіз літератури та побудували концептуальну модель розвитку молодіжного лідерства. Дослідники визначили цей феномен як здатність лідерів досягати спільних цілей. Аналізуючи теорії розвитку молоді, було побудовано двовимірну концептуальну модель, що охоплює індивідуальний та командний аспекти. Серед вимірів індивідуального лідерства дослідниками вказано на (1) впевненість у собі; (2) вміння швидко навчатися; (3) критичне мислення, а серед вимірів командного лідерства – (1) почуття відповідальності; (2) здатність надихати та підбадьорювати; (3) навички міжособистісного спілкування; (4) вміння приймати рішення [Y. Wang, B. Wang, 2009].

Модель, розроблена В. Шериф, синтезує відомі концепції лідерства, конкретизуючи їх до особливостей підліткового віку. Модель охоплює п'ять провідних сфер особистості: когнітивну, мотиваційну, афективну, поведінкову і етичну, яка поєднує чотири попередні. Молодіжне лідерство розглядається дослідницею як складна та динамічна система, що охоплює: (а) інтерналізовану інформацію стосовно лідерства та етичного лідерства; (б) позитивні схильності молоді до лідерства, його розвиток і позитивні зміни в громаді; (с) бажання та готовність розвивати лідерський потенціал для служіння іншим та (д) цілеспрямовану, уважну й відповідальну участь у практиці етичного лідерства та прийнятті рішень [V. Sherif, 2019].

Зауважимо, що цінність цих та інших, наведених нижче моделей, полягає в їх спрямованості на формування лідерських якостей дітей, підлітків і молоді, що виявилось досить складним завданням, порівняно з формуванням цих якостей для працівників бізнесових структур.

Р.М. Лернер і Дж.В. Лернер, разом із дослідницькою групою, подав «5С-модель» позитивного розвитку молоді як інструмент підготовки лідерів до майбутніх лідерських ролей. Кожне «С» позначає: характер, впевненість, зв'язок, турботу та компетентність [R.M. Lerner, J.V. Lerner, et al., 2005]. Зі свого боку, Квінслендський дослідницький проєкт розвитку молоді (YDRP) розробив нову парадигму позитивного розвитку молоді, яка базується на силі. Ця парадигма окреслює шість принципів, які мають бути вбудовані в розвиток молодіжного лідерства. Принципи включають навчання та розвиток, лідерство та прийняття рішень, інклюзивний етос, громадську роботу, партнерство та мережі, етичне просування [K. Seymour, 2017].

Отже, проблема лідерства й розвитку лідерських якостей сьогодні розглядається в гуманістичній площині. Усі дослідники цього напрямку однакові в тому, що лідер – це передусім особистість, яка керується насамперед вищими духовними потребами, має розвинені процеси САМО (самоконтроль, самоорганізація, самоефективність, самовдосконалення і т. д.). При цьому провідною вважається потреба в самореалізації, що є процесом і результатом творення нею своєї власної життєдіяльності в конкретних соціально-історичних умовах. За оцінками науковців, педагогів-практиків і молодіжних працівників, слід враховувати, що сьогоденна молодь прагне досягти досконалості й успіху в різних сферах життєдіяльності, а отже посісти лідерську позицію в обраній соціальній групі [Л.Ф. Кожушко, О.В. Пахаренко, 2021; О.О. Лаврентьєва, О.В. Лебідь, 2022; А.В. Токарева, І.В. Чижикова, 2021].

За концепцією С. Кові, ключовим у лідерстві є те, на що людина спрямовує свої зусилля. Дослідник виокремлює *проактивні та реактивні моделі*. Проактивні люди фокусуються на тих аспектах, де вони можуть внести зміни, і ця позитивна енергія розширює їхній вплив. Натомість, реактивні люди зосереджуються на недоліках і зовнішніх проблемах, що призводить до звуження кола їхнього впливу через негативну енергію та відчуття без-

порадності, що виникає в послідовників. Ці підходи ілюструють різні стратегії у лідерстві та їхній вплив на ефективність управління командою. Загалом, своє бачення цієї проблеми С. Кові втілює у праці «7 звичок високоєфективних людей», яка згодом стала бестселером. С. Кові акцентує на важливості саморозвитку, пропонуючи підхід до ефективного лідерства через особисту відповідальність, прозорість у спілкуванні та взаємозалежність [S.R. Covey, 1990]. Ці звички стали фундаментом для розвитку сучасних теорій лідерства, підкреслюючи значення особистісного зростання як ключового елемента успішного й ефективного керівництва.

Своєю чергою, син С. Кові, Ш. Кові, є також автором та діячем, відомим своєю роботою у сфері лідерства та особистісного розвитку і до того ж працює «7 звичок високоєфективних підлітків» [S. Covey, 2014]. Він продовжує і розвиває ідеї батька, адаптуючи їх до нових контекстів, зокрема в освітньому напрямі через програму «Лідер у мені» (Leader in Me), яка спрямована на розвиток лідерських навичок серед дітей та молоді.

Модель «Leader in Me» охоплює всі рівні освіти, від дошкільної і до старшої загальної середньої і спрямована на створення культури високої довіри та покращання академічних досягнень. Ця модель базується на теорії змін «See-Do-Get», яка ґрунтується на закономірності про те, що зміна способу бачення речей, урешті-решт, впливає на дії та отримані результати. Програма включає п'ять нових парадигм освіти, таких як «Кожен може бути лідером», «У кожного є талант», «Зміни починаються з мене», «Стимулювання учнів до самостійного навчання» та «Партнерство освітян і сімей у розвитку особистості». Програма охоплює три головні компоненти [FranklinCovey Co, 2023]:

1. *Лідерство*, що сфокусоване на навчанні дорослих і вчителів моделювання ефективних практик, розвитку систем, які дають учням можливість бути лідерами та навчатися на прикладі інших учнів.

2. *Культура*, що передбачає створення лідерського середовища, де підтверджується причетність і потенціал кожного.

3. *Академічні досягнення*, тобто генерування цілей та залучення учнів до відповідальності за оновлення, оцінку та рефлексію свого освітнього прогресу.

До програми авторами розроблено різноманітні ресурси, такі як плани уроків, відео, навчальні посібники для студентів, книги, а також онлайн-ресурси для підтримки й посилення процесу [FranklinCovey Co, 2023]. Систематичний коучинг і консультації з тренерами Leader in Me допомагають школам, у т. ч. українським, впроваджувати ключові елементи цієї лідерської моделі [Т.М. Єрмак, 2021].

Принягідно слід акцентувати на тому, що формування моделей лідерства сьогодні перебуває під впливом концепцій стилів та типологій управління соціальними системами. З-поміж чисельних класифікацій, урахуовуючи особливості функціонування лідерства в середовищі учнівської молоді, яке не має встановленої адміністративної системи управління, зупинимося на таких найбільш прийнятних і широковідомих моделях:

– *трансформаційне лідерство* (Transformational Leadership) акцентує на здатності лідера надихати та мотивувати інших, стимулюючи позитивні зміни. Трансформаційні лідери зосереджені на розвитку потенціалу своїх послідовників;

– *лідерство-служіння* (Servant Leadership) ґрунтується на тому, що лідер повинен служити іншим, ставлячи потреби своєї команди вище за свої власні;

– *демократичне лідерство* (Democratic Leadership) акцентує увагу на участі та залученні всіх членів групи в процес прийняття рішень, що сприяє розвитку відповідальності та особистої причетності;

– *ситуативне лідерство* (Situational Leadership) передбачає адаптацію стилю керівництва відповідно до ситуації, контексту та рівня компетентності й мотивації членів команди;

– *лідерство, що ґрунтується на участі* (Participative Leadership) акцентує на важливості делегування владних повноважень, індивідуальній і колективній відповідальності всіх членів команди, що сприяє підвищенню мотивації, задоволеності та відданості серед учасників. Лідери, які практикують участь, часто демонструють більш гнучкий підхід до керівництва, відкриті до ідей та пропозицій інших і підтримують колаборативну робочу атмосферу [О.Г. Романовський, Т.В. Гура, А.Є. Книш, В.В. Бондаренко, 2017].

У контексті формування лідерських якостей учнівської молоді ключовими теоріями слід вважати харизматичне, емоційне та резонансне лідерство. Теорія *харизматичного лі-*

дєрства, розроблена Р. Хаусом, фокусується на здатності лідера надихати та мотивувати, що може бути особливо ефективним у середовищі, де молоді люди шукають сильних рольових моделей. *Емоційне лідєрство*, висунуте Д. Гоулманом і розвинуте М.К. де Вріс, підкреслює значення емоційного інтелекту у керівництві, що допомагає студентам краще розуміти та взаємодіяти зі своїми однолітками, досягати високих академічних та професійних результатів. *Резонансне лідєрство*, запропоноване Р. Бояцісом та Е. МакКі, акцентує на здатності лідера створювати емоційний зв'язок, підсилювати групові процеси, підтримуючи позитивний моральний клімат у команді через певний стиль керівництва [D.T.L. Shek, A. Yuen, 2019]. Ці та інші теорії допомагають у формуванні комплексного підходу до розвитку лідерських навичок, забезпечуючи молодих людей інструментами для ефективного лідєрства у різних сферах життя.

Підсумовуючи вищенаведене, відзначимо, що розвиток лідєрства – це цілеспрямоване формування та поглиблення відповідних якостей та навичок, процес розвитку особистості. Цей аспект проблеми розвитку якостей лідєра в учнівської молоді тією чи іншою мірою враховує можливості організації цілеспрямованого навчання та самонавчання учнів / студентів з метою розвитку в них так званих м'яких навичок (soft skills). Вони охоплюють ряд важливих якостей, що в дослідженнях Т. Єрмак представлено групами особистісних, когнітивних, соціальних та громадянських навичок, які віддзеркалюють усі сфери лідєрської діяльності [Т.М. Єрмак, 2021].

Дослідники цієї проблеми також акцентують на теоретико-методологічних та психолого-педагогічних аспектах формування лідєрської компетентності в учнів та студентів університетів у плінні освітнього процесу й професійної підготовки [В.В. Ягоднікова, М.В. Гриньова, 2021; R. Gurevich, L. Brovchak, I. Kholkovska, 2019]. Цей напрям реалізується через спеціально розроблені курси й спецкурси, як-от: «Лідєрство та емоційний інтелект», «Лідєрство і командна робота», «Softskills. Лідєрство», «Педагогіка для менеджерів-лідєрів» тощо. Зазвичай такі курси ґрунтуються на таких принципах: на відміну від концепції «елітарного лідєрства», кожен учень / студент вважається потенційним лідєром; знань, ставленню, цінностей лідєрства й лідєрської поведінки можна і треба навчати; слід орієнтуватися на розвиток лідєрських якостей у контексті розвитку особистості учня / студента, його процесів САМО, навчаючи самоефективності; окрім загальної лідєрської компетентності. Лідєра визначає лідєрська поведінка, досвід якої слід формувати ще в період навчання у закладі освіти; якість міжособистісних стосунків є важливими для успішного лідєра, тому необхідно зосереджуватися на розвитку емоційного інтелекту учня / студента; лідєри повинні бути чутливими до потреб суспільства, відтак має значення громадська активність учня / студента, до якої його слід цілеспрямовано залучати [О.М. Яценко, М.П. Горбунов, 2018].

Більшість курсів, що широко пропонуються в системах освіти різних країн взагалі та в Україні зокрема, мають кілька спільних особливостей, а саме: а) наголос як на академічних знаннях, так і на особистому розвитку лідєрських якостей учнів / студентів; б) забезпечення високого рівня взаємодії в системі «викладач-студент» і «студент-студент»; в) навчання через досвід (experiential learning); г) навчання через рефлексію (reflective learning); д) навчання в групі (collaborative learning); е) створення комфортного й емоційно насиченого освітнього середовища; є) активізація навчально-пізнавальної діяльності учнів / студентів шляхом проєктної діяльності й нетворкінгу; ж) використання взаємооцінювання й організації зворотного зв'язку [О.О. Лаврєнтьєва, О.В. Лебідь, 2022; A.J. Shayery, N.M. Zayed et al., 2022].

Наведемо кілька показових прикладів. Спираючись на першоджерела та досвід, набутий у Гонконзькому політехнічному університеті, Д.Т. Шек і А. Юен установили, що цілісна структура молодіжного лідєрства має зосереджуватися на кількох атрибутах, зокрема: а) соціальній відповідальності; б) досконалості у сферах внутрішньоособистісного та міжособистісного розвитку; в) рефлексії; г) візіонерстві (баченні проблеми); д) етичному лідєрстві. Використовуючи перші літери в цих атрибутах, дослідники запропонували модель «SERVE» для керівництва програмами молодіжного лідєрства [D.T.L. Shek, A. Yuen, 2019].

Окрім цього, з урахуванням майбутнього професійного профілю, Д.Т. Шек і А. Юен зробили та протестували декілька навчальних дисциплін, що розрізняються застосовуваними концептуальними ідеями. Наприклад, дисципліна «Лідєри майбутнього» (Tomorrow's

Leaders) ґрунтується на положеннях розглянутої вище теорії позивного розвитку молоді [R.M. Lerner, J.V. Lerner, 2005], згідно з якою розвиток психосоціальних навичок є життєво важливим і професійно значущим для студента. Отже, така дисципліна може бути корисним доповненням змісту будь-яких освітньо-професійних програм у частині формування в студентів м'яких навичок (soft skills). Натомість дисципліна «Лідерство у сфері обслуговування» (Service Leadership) призначена для майбутніх фахівців спеціальності «Лідерство та управління послугами». Автори вважають, що ефективність лідерства (E) є функцією трьох фундаментальних факторів, у т. ч. компетентності (C), турботливості (C) і моральних рис характеру (M) сприйнятих лідерів начальниками, підлеглими та колегами. Підсумуванням цієї ідеї є формула $E=MC^2$, яка підкреслює важливість усіх складників лідерських якостей. Тому, окрім компетентностей, акцентується на вихованні у студентів дбайливості, турботливості, уважності та високих моральних якостей. На схожій ідеї ґрунтується і третій навчальний курс «Сервісне лідерство через обслуговування дітей та сімей з особливими потребами» (Service Leadership Through Serving Children and Families with Special Needs). Попри реалізації вище зазначених завдань, цей курс має на меті поглибити лідерський досвід майбутніх фахівців через інтеграцію громадської роботи з академічним навчанням і рефлексією [D.T.L. Shek, A. Yuen, 2019].

Усі дослідники цієї проблеми стверджують, що на рівні закладу освіти дієвими інструментами формування лідерських якостей є позааудиторна діяльність учнів / студентів (участь у художній самодіяльності та гуртках за інтересами, волонтерство, клубна робота, школи лідерства, заходи за співучастю стейкхолдерів – лідерів галузі тощо). У сучасних коледжах та університетах діють волонтерські загони, об'єднання випускників, студентське телебачення, гуртки за інтересами, зокрема спортивні секції, наукові гуртки, художня самодіяльність тощо, які забезпечують розгортання лідерського потенціалу учнівської молоді [В. Ковальчук, Т. Єрмак, 2023; І.П. Краснощок, 2021; K. Seymour, 2017].

За оцінками фахівців, громадські організації, створені на базі закладу освіти, відіграють провідну роль у формуванні лідерських якостей учнівської молоді. Саме в межах громадсько активної та суспільно значущої діяльності в колективі учні / студенти набувають і розширюють досвід організаторської роботи, лідерської взаємодії, роботи в різновікових командах, випробують різні лідерські ролі.

Лідерські якості учнів / студентів розвиває також самоврядування – спосіб організації учнівського колективу його членами протягом короткого або більш тривалого часу. Моделі студентського самоврядування можуть мати різні напрями й формати роботи та фокусуються на таких аспектах, як організація спортивних та культурних заходів, екскурсій, реалізація освітніх та наукових проєктів, захист прав та інтересів учнів / студентів, їх залучення до активного громадського життя та допомога у вирішенні адміністративних та / або академічних проблем, підтримка соціально вразливих категорій. До найбільш розповсюджених моделей формування лідерських навичок учнівської молоді у межах студентського самоврядування належать: студентський парламент, учнівська демократична республіка, студентський профком тощо. В їх межах реалізується чимало ініціатив, проєктів, програм, наприклад, «Вибори», флешмоб, саміт лідерів, фестивалі, лекторії, тренінг-сесії, учнівська газета, тематичний вебсайт та ін., що керуються безпосередньо лідерами з числа учнівської молоді [О.Г. Романовський, Т.В. Гура, А.Є. Книш, В.В. Бондаренко, 2017; А.В. Токарева, І.В. Чижикова, 2021].

Вітчизняний та зарубіжний досвід запровадження моделей учнівського самоврядування у закладах освіти різного рівня підтверджує наявність інтересу учнів / студентів до навчання лідерської поведінки, прагнення до самовиховання, вдосконалення лідерських якостей, бажання вести самостійну практичну суспільно-корисну діяльність. Лідери учнівської молоді відзначають особливу атмосферу діяльності та зацікавленості в успіху один одного, гордість за свою причетність до когорти активістів закладу освіти [В.В. Ягоднікова, М.В. Гриньова, 2021].

У світовій практиці наявна чимала кількість пропозицій від закладів освіти щодо організації окремих курсів з формування лідерських якостей. Наведемо декілька прикладів:

– Програми Техаського університету А&М у Сан-Антоніо (США): Академія трансформаційного лідерства (TLA) – це п'ятиденний літній інтернаціональний лідерський досвід, при-

значений для школярів; Президентський лідерський курс (PLC) – комплексна чотирирічна програма розвитку лідерства для студентів [Texas A&M University San Antonio, 2023].

– Програма розвитку лідерства в Університеті штату Північна Кароліна (США): 10 базових семінарів для залучення та підготовки нових лідерів [NC State University, 2023].

– Програма студентських лідерів Банку Америки щороку приймає учнів середньої школи, орієнтованих на громаду, на восьмитижневе оплачуване стажування в таких організаціях, як Клуби хлопчиків і дівчаток Америки та Звички для людини (Habitat for Humanity). Учасники також відвідують національний саміт студентських лідерів у Вашингтоні, округ Колумбія [Bank of America, 2023].

– WebsterLEADS в Університеті Вебстера: ця програма вже понад 25 років допомагає студентам створити основу для глобального лідерства і зосереджена на практичному застосуванні теоретичних знань, розвитку лідерських навичок [Webster University, 2023].

– Програма LEADS в Університеті Чикаго включає різні елементи, такі як програми розвитку лідерства, навчання студентських організацій та консультування лідерів визнаних студентських організацій [The University of Chicago, 2023].

– Програма молодих лідерів Європейських днів розвитку забезпечує унікальну можливість молодим людям з високою лідерською компетентністю та відданістю позитивним соціальним змінам ділитися своїми поглядами, впливати на прийняття рішень та розвивати лідерські навички [European Commission, 2023].

– Літня лідерська програма в Європейському навчальному центрі у Страсбурзі, Франція, де студенти можуть отримати до 6 кредитів за участь у програмі, яка включає курси з міжкультурного спілкування та стійкого лідерства. Програма також пропонує екскурсії та професійні візити до європейських установ та міжнародних компаній [European Study Center, 2023].

Значний внесок у розвиток лідерства робиться Британською Радою. Для учнівської молоді можуть бути корисними такі проекти, як [British Council, 2023]:

– Програма Всесвітні новини майбутнього (Future News Worldwide) відкрита для студентів-бакалаврів, магістрів або недавніх випускників віком від 18 до 25 років. Ця програма співпрацює з провідними світовими медіаорганізаціями для розвитку наступного покоління журналістів та контент-продюсерів.

– Програма розвитку лідерства «Покоління Великобританія'2022» (Generation UK Leadership Development Programme 2022) є ініціативою Британської Ради, підтримувана Департаментом освіти (DfE), спрямована на розвиток навичок, знань та зв'язків із Китаєм серед випускників Generation UK. Вона включає дводенний семінар у Лондоні, самостійне онлайн-навчання для розвитку культурної інтелектуальності, майстер-класи з провідними представниками галузі та онлайн-рефлексію й оцінку.

– Програма «Під'єднання Класів» (Connecting Classrooms) є глобальною освітньою програмою для шкіл, спрямованою на розвиток знань, навичок і цінностей молодих людей для життя та роботи в глобалізованій економіці. Програма охоплює професійний розвиток для вчителів та керівників шкіл, а також акредитацію шкіл та вчителів.

– Майбутні лідери об'єднуються (Future Leaders Connect) – це програма політичного та лідерського спрямування для видатних особистостей з усього світу у віці від 18 до 35 років. Вона має на меті створити глобальну мережу майбутніх лідерів у сфері політики для вирішення глобальних викликів.

– Щорічна програма креативного лідерства (Creative Leadership Programme) від Единбурзького університету Нейп'єра, орієнтована на фахівців у галузях мистецтва, культури, освіти та розваг.

– Програма лідерського обміну (Leadership Exchange Programme, LEP) запущена в Південній Африці, сфокусована на поліпшенні функціонування коледжів за допомогою програми обміну між старшими менеджерами та принципалами коледжів ТВЕТ в Південній Африці та Великій Британії.

Кожна з цих програм надає студентам цінні можливості для розвитку лідерських навичок і застосування їх у реальному світі, підвищуючи їх особистий та професійний розвиток.

В Україні існує кілька ініціативних програм, які покликані формувати та підтримувати майбутніх лідерів. З-поміж них:

– Центр Лідерства Українського католицького університету (УКУ), який зосереджується на великомасштабних дослідженнях лідерства в Україні, розробці нових освітніх програм, а також на розвитку лідерства в галузях військової справи, управління та медицини [Ukrainian Catholic University, 2023].

– Українська Академія Лідерства (УАЛ), що пропонує 10-місячну програму розвитку для молоді віком від 16 до 20 років, що базується на цінностях та особистісному і суспільному розвитку. Програма поєднує елементи фізичного, емоційного та інтелектуального розвитку [Українська академія лідерства, 2023].

– Програма лідерства для жінок, організована ПРООН в Україні, що підтримує професійний розвиток жінок, які займаються цифровізацією державних послуг. Вона включає навчання та взаємонавчання з питань лідерства, розвитку емоційного інтелекту, стресостійкості тощо і кидає виклик традиційним поглядам на лідерство, підкреслює більш колаборативний, емпатійний та інклюзивний стиль лідерства [United Nations Development Programme, 2023].

– Курси і програми від The Knowledge Academy, Prometheus, Coursera та багато інших.

Отже, досить короткий аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду дає змогу побудувати багаторівневу комплексну систему формування лідерських якостей учнівської молоді. Ця система має на увазі:

– Рівень закладу освіти, де формування зазначених якостей відбувається шляхом інтеграції спеціалізованих курсів лідерства в освітню програму, організацію позааудиторної діяльності, яка сприяє розвитку лідерських навичок, та впровадження ефективного студентського самоврядування.

– Регіональний рівень, на якому функціонують регіональні мережі та ініціативи, орієнтовані на розвиток специфічних лідерських навичок відповідно до місцевих потреб і контексту, що включають здобувачів освіти у процеси прийняття рішень та розвитку громади.

– Всеукраїнський рівень, на якому реалізуються національні програми з розвитку молодіжного лідерства у науковій, громадській, професійній галузях, особливо актуальних в умовах війни, що забезпечує доступ до ресурсів та мережі фахівців по всій країні.

– Міжнародний рівень – через залучення до міжнародних лідерських програм та обмінів, що сприяють культурному обміну та розвитку глобального розуміння лідерства.

Ця система охоплює широкий спектр діяльності: від участі у програмах до позааудиторної роботи та мережевої взаємодії (нетворкінгу), враховуючи специфіку кожного рівня та забезпечуючи гнучкі відповіді на індивідуальні запити учнівської молоді.

Висновки. Важливість молодіжного лідерства та цінності, пов'язані з його розвитком, добре досліджені як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Розгляд сучасних теорій, що лежать в основі дослідження феномена молодіжного лідерства, – теорія рис, теорії резонансного, проактивного, емоційного, харизматичного, демократичного, трансформаційного, ситуативного та ін. лідерства, – переконує в тому, що всі вони виходять з єдиної гуманістичної концепції про те, що лідер – це передусім особистість, яка, керуючись насамперед вищими духовними потребами, прагне до самореалізації. У вітчизняному та зарубіжному досвіді наявні й добре опрацьовані моделі розвитку лідерських якостей учнівської молоді, що пропонуються закладами освіти, функціонують на рівні регіону, країни та міжнародному рівнях. Моделі, наведені в огляді, ґрунтуються на авторських концепціях, які, водночас, мають спільні риси в організації цілеспрямованого навчання та самонавчання учнів / студентів з метою розвитку в них так званих м'яких навичок (soft skills), формування лідерської позиції, лідерської компетентності, лідерської поведінки й досвіду командної роботи.

Список використаної літератури

- Бояціс, Р., Гоулман, Д., Маккі, Е. (2019). *Емоційний інтелект лідера*. Київ: Наш Формат.
- Єрмак, Т.М. (2021). Підготовка вчителів до формування лідерських навичок в учнів за програмою «Лідер у мені». *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*, 46 (2), 188–195. doi: 10.31376/2410-0897-2021-2-46-188-195
- Зварич, Р., Тиш, Т. (2020). Управління кризовими ситуаціями та лідерство в умовах коорнакризи. *Вісник економіки*, 2 (96), 135–147. doi: 10.35774/visnyk2020.02.135

Ковальчук, В., Ермак, Т. (2023). *Формування лідерських навичок в учнів закладів загальної середньої освіти: методичний посібник*. Житомир: ПП «Рута».

Кожушко, Л.Ф., Пахаренко, О.В. (2021). Лідерські якості особистості та умови їх формування: історико-педагогічний аспект. *Вісник НУВГП. Серія «Економічні науки»*, 4(96), 26–35. doi: 10.31713/ve420213

Краснощок, І.П. (2021). Формування лідерських якостей студентів як завдання виховної діяльності куратора студентської групи. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, 194, 144–150. doi: 10.36550/2415-7988-2021-1-194-144-150

Крупський, О.П., Кіба, К.С. (2012). Взаємозв'язок між емоційною компетентністю та лідерством як складниками педагогічної діяльності. *Educational Dimension*, 36, 222–229.

Лаврентьєва, О.О., Лебідь, О.В. (2022). Актуалізація та розвиток компетентності лідерства студентів економічних спеціальностей у процесі професійної підготовки. *Науковий вісник Льотної академії. Серія: Педагогічні науки*, 11, 116–125. doi: 10.33251/2522-1477-2022-11-116-124

Романовський, О.Г., Гура, Т.В., Книш, А.Є., Бондаренко, В.В. (2017). *Теорія і практика формування лідера: навч. пос.* Харків: НТУ «Харківський політехнічний інститут».

Сергеева, Л.М., Кондратьєва, В.П., Хромей, М.Я. (2015). *Лідерство: навч. посібн.* Івано-Франківськ: «Лілея-НВ».

Токарева, А.В., Чижикова, І.В. (2021). Сучасні підходи до формування громадянської компетентності студентів: міжнародний та національний контексти. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*, 1 (21), 88–93. doi: 10.32342/2522-4115-2021-1-21-10

Українська академія лідерства. (2023). Відновлено з <https://ual.ua>

Ягоднікова, В.В., Гриньова, М.В. (2021). Партисипативний підхід до виховання лідерських якостей підлітків. *Молодь і ринок*, 11(197), 44–49. doi: 10.24919/2308-4634.2021.252827

Яценко, О.М., Горбунов, М.П. (2018). *Формування лідерських якостей майбутніх менеджерів у процесі професійної підготовки: монографія*. Харків: НТУ «Харківський політехнічний інститут».

Adair Leadership Centre. (2023). Welcome to the home of Action Centred Leadership™ (ACL®). Retrieved from <https://adairleadership.org/>

Bank of America. (2023). Providing the tools to help tomorrow's leaders succeed. Retrieved from <https://about.bankofamerica.com/en/making-an-impact/student-leaders>

British Council (2023). Future Leaders Connect. Retrieved from <https://england.britishcouncil.org/skills-leadership/future-leaders-connect>

Center for Leadership. (2023). Презентація фільму “Україна: іспит з лідерства” на Alumni Leadership Day 2023. Retrieved from <https://uculeadership.com.ua/knowledgebase/prezentatsiya-filmu-ukrayina-ispit-z-liderstva-na-alumni-leadership-day-2023/>

Covey, S. (2014). *The 7 Habits of Highly Effective Teens*. New York: Simon & Schuster Ink.

Covey, S.R. (1990). *The 7 Habits of Highly Effective People. Powerful Lessons in Personal Change*. New York: Simon & Schuster Ink.

Dinh, J.E., Lord, R.G., Gardner, W.L., Meuser, J.D., Liden, R.C., Hu, J. (2014). Leadership theory and research in the new millennium: Current theoretical trends and changing perspectives. *The Leadership Quarterly*, 25, 36–62. DOI: 10.1016/j.leaqua.2013.11.005

Edeh, F.O., Zayed, N.M., Perevozova, I., Kryshal, H., Nitsenko, V. (2022). Talent management in the hospitality sector: predicting discretionary work behaviour. *Administrative Sciences*, 12(4), 122. doi: 10.3390/admsci12040122

European Commission. (2023). The EDD Young Leaders Programme. Retrieved from <http://surl.li/pttxl>

European Study Center. (2023). Summer Intercultural Leadership Program. Retrieved from <https://www.studyabroad-france.eu/programs/summer/>

FranklinCovey Co. (2023). Leader in Me. Retrieved from <https://www.franklincovey.com>

Grigoropoulos, J.E. (2020). How can manifesting leadership skills infused with ethos, empathy, and compassion better prepare students to assume leadership roles? *International Journal of Progressive Education*, 16 (1), 54–66.

Gurevich, R. Brovchak, L. Kholkovska, I. (2019). The leadership qualities formation of future educators by means of student self-government. *Теорія і практика управління соціальними*

системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія, 1, 89–101. doi: 10.20998/2078-7782.2019.1.08

Haslam, S.A., Reicher, S.D., Platow, M.J. (2020). *The new psychology of leadership: Identity, influence and power*. New York: Routledge.

Kirkpatrick, S.A., Locke, E.A. (1991). Leadership: Do Traits Matter? *Academy of Management Executive*, 5, 48–60.

Krupskyy, A. (2014). Modern Methods of Management Decision-Making and Their Connection with Organizational Culture of the Tourism Enterprises in Ukraine. *Economic Annals-XXI*, 7-8(1), 95–98.

Lerner, R.M., Lerner, J.V. et al. (2005). Positive youth development, participation in community youth development programs, and community contributions of fifth-grade adolescents: Findings from the first wave of the 4-H study of positive youth development. *The Journal of Early Adolescence*, 25(1), 17–71. doi: 10.1177/0272431604272461

NC State University. (2023). Student Leadership and Engagement. Retrieved from <https://sle.dasa.ncsu.edu>

Nerubasska, A., Palshkov, K., Maksymchuk, B. (2020). A systemic philosophical analysis of the contemporary society and the human: new potential. *Postmodern Openings*, 11 (4), 275–292. doi: 10.18662/po/11.4/235

Ononye, U.H. (2023). Authentic leadership, leader-member exchange, job thriving and creativity nexus from public organisation context. *European Journal of Management Issues*, 31 (2), 93–101. doi: 10.15421/192308

Peng, J., Li, M., Wang, Z., Lin, Y. (2021). Transformational leadership and employees' reactions to organizational change: evidence from a meta-analysis. *The Journal of applied behavioural science*, 57(3), 369–397. doi: 10.1177/0021886320920366

Seymour, K. (2017). Building on strengths: A new framework for positive youth development program practice. *Queensland Review*, 24(1), 5–22. doi: 10.1017/qre.2017.3

Shayery, A.J., Zayed, N.M., Islam, K.M.A., Hossain, M.F., Nitsenko, V.S., Imran, M.A. (2022). The impact of internationalization to improve and ensure quality education: a case study of Daffodil International University (Bangladesh). *Науковий Вісник національного гірничого університету*, 6, 160–169. doi: 10.33271/nvngu/2022-6/160

Shek, D.T.L., Yuen, A. (2019). The quest for holistic youth leadership development: What should be the desired attributes of youth leaders? *International Journal of Child and Adolescent Health, Special Issue: Promotion of holistic development of university students in Hong Kong*, 12 (1), 43–60.

Sherif, V. (2019). Modeling Youth Leadership: An Integration of Personality Development Theories and Ethics. *Journal of Leadership Education*, 18 (2). DOI: 10.12806/V18/I2/T2

Stogdill, R.M. (1948). Personal factors associated with leadership: A survey of the literature. *Journal of Psychology*, 25, 35–71. doi: 10.1080/00223980.1948.9917362

Strielkowski, W., Volchik, V., Maskaev, A., Savko, P. (2020). Leadership and effective institutional economics design in the context of education reforms. *Economies*, 8(2), 27. doi: 10.3390/economies8020027

Texas A&M University San Antonio. (2023). Student leadership opportunities. Retrieved from <https://www.tamusa.edu/about-us/faculty-staff/professional-development/leadership-academy.html>

The University of Chicago (2023). LEADS the University of Chicago. Retrieved from <https://leadership.uchicago.edu/leads/>

Ukrainian Catholic University. (2023). Educating the future leaders of Ukraine. Retrieved from <https://ucufoundation.org>

United Nations Development Programme. (2023). The future of leadership. Retrieved from <https://www.undp.org/our-leadership>

Wang, Y., Wang, B. (2009). Conceptual Model of Youth Leadership: A Review. *2009 ISECS International Colloquium on Computing, Communication, Control, and Management*, pp. 487–490. DOI: 10.1109/CCCM.2009.5270444

Webster University. (2023). WebsterLEADS: Learn. Evolve. Apply. Develop. Serve. Retrieved from <https://www.webster.edu/student-life/websterleads.php>

References

- Adair Leadership Centre. (2023). Welcome to the home of Action Centred Leadership™ (ACL®). Available at: <https://www.tamusa.edu/about-us/faculty-staff/professional-development/leadership-academy.html> (Accessed 09 September 2022).
- Bank of America. (2023). Providing the tools to help tomorrow's leaders succeed. Available at: <https://about.bankofamerica.com/en/making-an-impact/student-leaders> (Accessed 09 September 2022).
- Boyatzis, R., Goleman, D., McKee, E. (2019). *Emotsiynny intelekt lidera* [Emotional intelligence of the leader]. Kyiv, Nash Format, 288 p. (In Ukrainian).
- British Council. (2023). Future Leaders Connect. Available at: <https://england.britishcouncil.org/skills-leadership/future-leaders-connect> (Accessed 09 September 2022).
- Covey, S. (2014). *The 7 Habits of Highly Effective Teens*. New York: Simon & Schuster Ink., 288 p.
- Covey, S.R. (1990). *The 7 Habits of Highly Effective People. Powerful Lessons in Personal Change*. New York: Simon & Schuster Ink., 358 p.
- Dinh, J.E., Lord, R.G., Gardner, W.L., Meuser, J.D., Liden, R.C., Hu, J. Leadership theory and research in the new millennium: Current theoretical trends and changing perspectives. *The Leadership Quarterly*, 2014, no. 25, pp. 36–62. doi: 10.1016/j.leaqua.2013.11.005
- Edeh, F.O., Zayed, N.M., Perevozova, I., Kryshal, H., Nitsenko, V. Talent management in the hospitality sector: predicting discretionary work behaviour. *Administrative Sciences*, 2022, vol. 12(4), p. 122. doi: 10.3390/admsci12040122
- European Commission. (2023). The EDD Young Leaders Programme. Available at: <http://surl.li/pttxl> (Accessed 09 September 2022).
- European Study Center. (2023). Summer Intercultural Leadership Program. Available at: <https://www.studyabroad-france.eu/programs/summer/> (Accessed 09 September 2022).
- FranklinCovey Co. (2023). Leader in Me. Available at: <https://www.franklincovey.com> (Accessed 09 September 2022).
- Grigoropoulos, J.E. How can manifesting leadership skills infused with ethos, empathy, and compassion better prepare students to assume leadership roles? *International Journal of Progressive Education*, 2020, vol. 16, no. 1, pp. 54–66.
- Gurevich, R. Brovchak, L. Kholkovska, I. The leadership qualities formation of future educators by means of student self-government. *Theory and practice of social systems management*, 2019, no. 1, pp. 89–101. doi: 10.20998/2078-7782.2019.1.08
- Haslam, S.A., Reicher, S.D., Platow, M.J. (2020). *The new psychology of leadership: Identity, influence and power*. New York: Routledge, 288 p.
- Iermak, T.M. Teacher training for the formation of leadership skills in students based on the program «Leader in me». *Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University Bulletin. Series: Pedagogical Sciences*, 2021, vol. 46 (2), pp. 188–195. doi: 10.31376/2410-0897-2021-2-46-188-195 (In Ukrainian).
- Kirkpatrick, S.A., Locke, E.A. Leadership: Do Traits Matter? *Academy of Management Executive*, 1991, vol. 5, pp. 48–60.
- Kovalchuk, V., Iermak, T. (2023). *Formuvannia liderskykh navychok v uchniv zakladiv zahalnoi serednoi osvity* [Formation of leadership skills in students of general secondary education institutions]. Zhytomyr, Ruta Publ., 228 p. (In Ukrainian).
- Kozhushko, L.F., Pakharenko, O.V. Leadership qualities of personality and conditions of their formation: historical and pedagogical aspect. *Bulletin of National University of Water and Environmental Engineering*, 2021, issue 4 (96), pp. 26–35. doi: 10.31713/ve420213 (In Ukrainian).
- Krasnoshchok, I.P. The formation of leadership qualities of the students as a task of educational activity of the student group curator. *Academic Notes Series: Pedagogical Sciences*, 2021, no. 194, pp. 144–150. doi: 10.36550/2415-7988-2021-1-194-144-150 (In Ukrainian).
- Krupskiy, O.P., Kiba, K.S. Vzaiemozviazok mizh emotsiinoiu kompetentnistiu ta liderstvom yak skladnykamy pedahohichnoi dialnosti [The relationship between emotional competence and leadership as components of pedagogical activity]. *Educational Dimension*, 2012, vol. 36, pp. 222–229. (In Ukrainian).

Krupskyy, A. (2014). Modern Methods of Management Decision-Making and Their Connection with Organizational Culture of the Tourism Enterprises in Ukraine. *Economic Annals-XXI*, no. 7-8(1), pp. 95–98.

Lavrentieva, O., Lebid, O. The leadership competence actualization and development of economic area of expertise students during their professional training process. *Scientific Bulletin of Flight Academy. Section: Pedagogical Sciences*, 2022, Issue 11, pp. 116–125. doi: 10.33251/2522-1477-2022-11-116-124 (in Ukrainian).

Lerner, R.M., Lerner, J.V. et al. Positive youth development, participation in community youth development programs, and community contributions of fifth-grade adolescents: Findings from the first wave of the 4-H study of positive youth development. *The Journal of Early Adolescence*, 2005, vol. 25, issue 1, pp. 17–71. doi: 10.1177/0272431604272461

NC State University. (2023). Student Leadership and Engagement. Available at: <https://sle.dasa.ncsu.edu> (Accessed 09 September 2022).

Nerubasska, A., Palshkov, K., Maksymchuk, B. A systemic philosophical analysis of the contemporary society and the human: new potential. *Postmodern Openings*, 2020, vol. 11, issue 4, pp. 275–292. doi: 10.18662/po/11.4/235

Ononye, U.H. Authentic leadership, leader-member exchange, job thriving and creativity nexus from public organisation context. *European Journal of Management Issues*, 2023, vol. 31, issue 2, pp. 93–101. doi: 10.15421/192308

Peng, J., Li, M., Wang, Z., Lin, Y. Transformational leadership and employees' reactions to organizational change: evidence from a meta-analysis. *The Journal of Applied Behavioural Science*, 2021, vol. 57, issue 3, pp. 369–397. doi: 10.1177/0021886320920366

Prezentatsiia filmu "Ukrayina: ispyt z liderstva" na Alumni Leadership Day 2023 [Presentation of the movie "Ukraine: Leadership Exam" at Alumni Leadership Day 2023]. (2023). *Center for Leadership*. Available at: <https://uculeadership.com.ua/knowledgebase/prezentatsiya-filmu-ukrayina-ispyt-z-liderstva-na-alumni-leadership-day-2023/> (Accessed 09 September 2022). (In Ukrainian).

Romanovskyi, O.G., Gura, T.V., Knysh, A.E., Bondarenko, V.V. (2017). *Teoriya i praktyka formuvannya lidera* [Theory and practice of leader formation]. Kharkiv, NTU "Kharkiv Polytechnic Institute" Publ., 100 p. (In Ukrainian).

Sergeieva, L.M., Kondratieva, V.P., Khromei, M.Ya. (2015). *Liderstvo* [Leadership]. Ivano-Frankivsk, "Lilya-NV" Publ, 296 p. (In Ukrainian).

Seymour, K. Building on strengths: A new framework for positive youth development program practice. *Queensland Review*, 2017, no. 24(1), pp. 5–22. doi: 10.1017/qre.2017.3

Shayery, A.J., Zayed, N.M., Islam, K.M.A., Hossain, M.F., Nitsenko, V.S., Imran, M.A. The impact of internationalization to improve and ensure quality education: a case study of Daffodil International University (Bangladesh). *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, 2022, no. 6, pp. 160–169. doi: 10.33271/nvngu/2022-6/160

Shek, D.T.L., Yuen, A. The quest for holistic youth leadership development: What should be the desired attributes of youth leaders? *International Journal of Child and Adolescent Health, Special Issue: Promotion of holistic development of university students in Hong Kong*, 2019, vol. 12, no. 1, pp. 43–60.

Sherif, V. Modeling Youth Leadership: An Integration of Personality Development Theories and Ethics. *Journal of Leadership Education*, 2019, no. 18 (2). doi: 10.12806/V18/I2/T2

Stogdill, R.M. Personal factors associated with leadership: A survey of the literature. *Journal of Psychology*, 1948, no. 25, pp. 35–71. doi: 10.1080/00223980.1948.9917362

Strielkowski, W., Volchik, V., Maskaev, A., Savko, P. Leadership and effective institutional economics design in the context of education reforms. *Economies*, 2020, no. 8(2), p. 27. doi: 10.3390/economies8020027

The University of Chicago (2023). LEADS the University of Chicago. Available at: <https://leadership.uchicago.edu/leads/> (Accessed 09 September 2022).

Tokarieva, A., Chyzykova, I. Contemporary approaches to the formation of students' civic competence: international and national contexts. *Bulletin of Alfred Nobel University. Series: "Pedagogy and Psychology"*, 2021, no. 1 (21), pp. 88–93. doi: 10.32342/2522-4115-2021-1-21-10 (In Ukrainian).

Ukrainian Catholic University. (2023). Educating the future leaders of Ukraine. Available at: <https://ucufoundation.org> (Accessed 09 September 2022).

Ukrainian Leadership Academy. (2023). Available at: <https://ual.ua> (Accessed 09 September 2022). (In Ukrainian).

United Nations Development Programme. (2023). The future of leadership. Available at: <https://www.undp.org/our-leadership> (Accessed 09 September 2022).

Wang, Y., Wang, B. (2009). Conceptual Model of Youth Leadership: A Review. *Proc. Scien. and Pract. Conf. "2009 ISECS International Colloquium on Computing, Communication, Control, and Management"*, pp. 487–490. doi: 10.1109/CCCM.2009.5270444

Webster University. (2023). WebsterLEADS: Learn. Evolve. Apply. Develop. Serve. Available at: <https://www.webster.edu/student-life/websterleads.php> (Accessed 09 September 2022).

Yahodnikova, V., Hrynova, M. The partisipative approach to upbringing of adolescents' leadership qualities. *Youth & Market*, 2021, no. 11 (197), pp. 44–49. doi: 10.24919/2308-4634.2021.252827 (In Ukrainian).

Yatsenko, O.M., Gorbunov, M.P. (2018). *Formuvannia lideroskykh yakosti maibutnikh menedzheriv u protsesi profesiinoi pidhotovky* [Formation of leadership qualities in future managers during their professional training process]. Kharkiv, NTU "Kharkiv Polytechnic Institute" Publ., 250 p.

Zvorych, R., Tysh, T. Crisis management and leadership in a coronary crisis. *Herald of Economics*, 2020, no. 2 (96), pp. 135–147. doi: 10.35774/visnyk2020.02.135 (In Ukrainian).

MODELS FOR DEVELOPMENT OF LEADERSHIP QUALITIES IN STUDENT YOUTH: DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCE

Lavrentieva Olena, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Innovative Technologies in Psychology, Pedagogy, and Social Work, Alfred Nobel University, Dnipro.

E-mail: helav68@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0609-5894

Krupskyyi Oleksandr, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of Marketing and International Management Department, Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro.

E-mail: krupskyy71@gmail.com

ORCID: 0000-0002-1086-9274

DOI: 10.32342/2522-4115-2023-2-26-14

Keywords: leadership, leadership qualities, leadership skills, leadership competence, student youth, models of leadership skills formation.

The article reveals the topical problem of shaping the leadership qualities in student youth, educating potential leaders who can quickly and purposefully integrate into society, solve social and industrial issues and manage groups and innovative projects. It has emphasised the relevance of the problem of modelling the development of youth leadership and the study and adaptation of domestic and international experience in this area. It has been defined that the vast majority of existing conceptual approaches concern the leadership of adults, skilled professionals, and the business sphere.

The purpose of the article is to review the conceptual ideas and theories that form the basis of models for the formation of leadership qualities in student youth, as well as identification of the work system for training leaders in educational institutions of various levels.

The study uses the methods of substantive, retrospective, comparative and definitional analysis, synthesis of principal ideas regarding youth leadership development, as well as generalization and specification of the best experience of modelling the formation of leadership qualities in student youth.

Current theories underlying the investigation of the youth leadership phenomenon have been considered, among which are the Trait Theory and the Great Person Theory, Theories of resonant, proactive, emotional, charismatic, democratic, transformational, situational, participative, servant leadership, and whatever. It has been found out that all existing programs for effective leader development are based on a single humanistic concept that a leader is, first of all, an individual who, guided primarily by higher spiritual

needs, strives for self-realization. It has been claimed that leadership qualities include both individual and psychological personality traits, as well as those which determine productive relationships arising in the group interaction process.

Several psychological, pedagogical and complex models for the formation of leadership qualities in student youth, developed in Ukraine and abroad, have been revealed. The models presented in the article are based on the author's concepts, which, at the same time, have common features in the organization of purposeful training and self-study of pupils / students to develop so-called soft skills in them, the formation of leader attitude, leader competency, leader behaviour and teamwork experience.

The peculiarities of educational disciplines, classroom and extracurricular work, student self-government and socially and energetic civil activities during the formation of leadership qualities in student youth at the level of an educational institution have been characterized.

Examples of the development of youth leadership by organizations at the regional, all-Ukrainian, and international levels have been given. It has been pointed out that most models of leadership development have several common features, namely: a) emphasis on both academic knowledge and personal development of leadership qualities of pupils / students; b) ensuring a high level of interaction in the "teacher-student" and "student-student" systems; c) experiential learning; d) reflective learning; e) collaborative learning; e) creation of a comfortable and emotionally rich educational environment; f) activation of study and cognitive activities of pupils/students via project activities and networking; g) operating the mutual evaluation and feedback.

It has been concluded that each of the analysed models of leadership formation provides students with valuable opportunities to shape leadership skills and apply them in the real world, increasing their personal and professional development.

Одержано 20.05.2023.